

inderdaad de zaak op scherp stelde: hij zegde het *gentlemen's agreement* eenvoudig op en berichtte de regering dat hij zich van dat moment af het recht voorbehield, van alle bevoegdheden gebruik te maken die hem onder de staat van oorlog toevielen.¹

Op deze aanmatigende daad paste, dunkt ons, van de zijde van de regering eigenlijk slechts één antwoord: onmiddellijk ontslag. Dat bleef uit. Waarom het uitbleef, is de Enquêtecommissie² noch ons recht duidelijk geworden: wij nemen aan, dat de ministers er zwaar aan tilden om, terwijl het land in een benarde situatie verkeerde, de opperbevelhebber van land- en zeemacht te ontslaan, zulks in omstandigheden die men in het publiek niet nader zou kunnen toelichten. Men wist bovendien op dat ogenblik niet, wie men als opvolger moest voordragen. Er is een enkele aanwijzing dat met name de minister-president die toch al niet zo besluitvaardig was, in hoge mate aarzelde om generaal Reynders heen te sturen.³ Dat de verhoudingen er door de brief van de generaal niet beter op waren geworden, behoeft geen betoog. Toegevoegd zij, dat de generaal van de extra-bevoegdheden die hij zich aangematigd had, voorzover bekend, geen enkel gebruik maakte; 'hij heeft', constateerde generaal Winkelman later, 'wel een boze brief geschreven, maar hij heeft de consequentie daarvan niet ten gunste van de defensie aangewend.'⁴

Nu de tweede bom.

Eerder in december (de datum is ons niet bekend) had generaal Reynders aan minister Dijkhoorn het verzoek voorgelegd, grote bedragen ter beschikking te stellen voor het aanleggen van betonnen versterkingen zowel aan het oostfront van de Vesting Holland als in alle stellingen van het veldleger, met name in de Grebbelinie. De minister was op dat moment al in hoge mate gaan twijfelen aan de juistheid van de opdracht die op 9 september aan de opperbevelhebber van land- en zeemacht verstrekt was: was de terugtocht van het veldleger op de Vesting Holland wel uitvoerbaar? Was het wellicht verkieslijk, de hoofdw eerstand in de Grebbelinie te voeren? Met generaal Reynders viel hier, meende de minister, niet over te praten – zonder de opperbevelhebber hiervan te verwittigen, besloot hij zijn licht op te steken bij de com-

¹ *Enq.*, dl. I b, p. 15. ² A.v., dl. I a, p. 23. ³ Bijna drie weken later, op 19 januari 1940, rapporteerde Beelaerts aan de koningin dat minister van Kleffens het nodig oordeelde, 'dat de heer de Geer nogmaals duidelijk wordt gemaakt, dat Uwe Majesteit van oordeel is, dat de vervanging van de opperbevelhebber van land- en zeemacht een dringend landsbelang is.' (Kabinet der koningin, archief). ⁴ Getuige H. G. Winkelman, *Enq.*, dl. I c, p. 66.